

ETHNO-LORE XXXIV.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVEI

Főszerkesztő: ORTUTAY GYULA
(NÉPI KULTÚRA – NÉPI TÁRSADALOM címmel)

- I. kötet – 1968. Szerkesztő: Diószegi Vilmos
II–III. kötet – 1969. Szerkesztő: Diószegi Vilmos
IV. kötet – 1970. Szerkesztő: Diószegi Vilmos
V–VI. kötet – 1971. Szerkesztő: Diószegi Vilmos
Összeállította: Kósa László
VII. kötet – 1973. Szerkesztő: Diószegi Vilmos
Összeállították: Istvánovits Márton és Kósa László
VIII. kötet – 1975. Szerkesztő: Kósa László
IX. kötet – 1977. Szerkesztő: Kósa László
X. kötet – 1977. Szerkesztő: Kósa László
XI–XII. kötet – 1980. Szerkesztő: Kósa László

Főszerkesztő: BODROGI TIBOR
XIII. kötet – 1983. Szerkesztő: Kósa László
XIV. kötet – 1987. Szerkesztő: Kósa László
Technikai szerkesztő: Niedermüller Péter

Főszerkesztő: PALÁDI-KOVÁCS ATTILA
XV. kötet – 1990. Szerkesztő: Niedermüller Péter
XVI. kötet – 1991. Szerkesztő: Niedermüller Péter és Sárkány Mihály
XVII. kötet – 1993. Szerkesztő: Szilágyi Miklós
XVIII. kötet – 1995. Szerkesztő: Szilágyi Miklós
XIX. kötet – 1998. Szerkesztő: Szilágyi Miklós
XX. kötet – 2001. Szerkesztő: Szilágyi Miklós
XXI. kötet – 2003. Szerkesztő: Vargyas Gábor

Főszerkesztő: HOPPÁL MIHÁLY
(ETHNO-LORE címmel)
XXII. kötet – 2005. Szerkesztő: Vargyas Gábor
A szerkesztő munkatársa: Berta Péter
XXIII. kötet – 2006. Szerkesztő: Vargyas Gábor
A szerkesztő munkatársa: Berta Péter
XXIV. kötet – 2007. Szerkesztő: Vargyas Gábor és Berta Péter
XXV. kötet – 2008. Szerkesztő: Vargyas Gábor és Berta Péter
XXVI. kötet – 2009. Szerkesztő: Berta Péter

Főszerkesztő: BALOGH BALÁZS
XXVII. – 2010. Szerkesztő: Berta Péter
XXVIII. – 2011. Szerkesztő: Ispán Ágota Lídia és Magyar Zoltán
XXIX. – 2012. Szerkesztő: Bati Anikó – Sárkány Mihály
A szerkesztő munkatársa: Vargha Katalin
(Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont)
XXX. – 2013. Szerkesztő: Berta Péter – Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán – Szemerényi Ágnes
XXXI. – 2014. Szerkesztő: Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán
XXXII. – 2015. Szerkesztő: Fülemile Ágnes – Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán
XXXIII. – 2016. Szerkesztő: Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán
Vendégszerkesztő: Mészáros Csaba – Vargyas Gábor
XXXIV. – 2017. Szerkesztő: Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán
Vendégszerkesztő: Mészáros Csaba – Vargyas Gábor

ETHNO-LORE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVE

XXXIV.

FŐSZERKESZTŐ
BALOGH BALÁZS

SZERKESZTŐK
ISPÁN ÁGOTA LÍDIA – MAGYAR ZOLTÁN

VENDÉGSZERKESZTŐK
MÉSZÁROS CSABA – VARGYAS GÁBOR



BUDAPEST, 2017

Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával



ISSN 1787-9396

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
www.etnologia.mta.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2017

© MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

A kiadásért felelős: az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója.

Borítófotó: Hivő roma család faliszőnyege. Tiszapéterfalva, 2007. július 12.
Borbély Sándor felvétele.

Hátsó borító: Kérdőív a régi magyar cséplési és nyomtatási módok ismertetéséhez (részlet)
Néprajzi Múzeum, Kéziratgyűjtemény: EA 5678. (1920–30-as évek)

Borítóterv: Kaszta Móni

Fordítás: Cselényi Zsuzsa

Tördelés: Fancsek Krisztina

Nyomdai munkálatok:
Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Budapest, 2017
Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

BALOGH BALÁZS A néprajzi terepmunka kérdései	9
A TEREPMUNKA TÖRTÉNETE – TÖRTÉNETISÉG A TEREPMUNKÁBAN	
PALÁDI-KOVÁCS ATTILA A Magyar Néprajzi Atlasz kérdőíve, gyűjtési munkálatai és adatbázisa	15
BORBÉLY SÁNDOR Időtapasztalat a terepen. A történeti (historikus) megértés módszertani paradigmája a magyarországi néprajzi kutatásban	31
GRANASZTÓI PÉTER „A jó gyűjtő aztán életet ad a holt kérdéseknek” Kérdőívek és útmutatók a néprajzi kutatásban	83
A KUTATÓ ÉS A MÁSIK	
KESZEG VILMOS Beszélési stratégiák és beszédfunkciók	109
NAGY ZOLTÁN Konfliktus és terepmunka	129
BICZÓ GÁBOR Hol van a „Másik”? – a terepparadigma kritikai antropológiai elemzése	147
SZELJAK GYÖRGY A beilleszkedés első időszaka egy mexikói terepmunka során	181
A KORTÁRS TEREPMUNKA KIHÍVÁSAI	
KOVÁCS NÓRA A hagyományos és a virtuális terepmunka módszertani kihívásai a migráns integráció vizsgálatában: a kínai–magyar párkapcsolatok példája	211
LOVAS KISS ANTAL Hol található a 21. századi etnográfiai/antropológiai kutatás terepe?	239

MÓD LÁSZLÓ – SIMON ANDRÁS	
A terepmunka lehetőségei a borglobalizáció világában	259
VASS ERIKA	
A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyütteséhez végzett terepmunka tanulságai	277
BALOGH BALÁZS	
„Appointment” és spontán terepszituáció – néprajzi terepmunka amerikai iparvárosok és bányatelek magyar közösségeiben	301
ZÁRSZÓ HELYETT	
SÁRKÁNY MIHÁLY	
Célok és terepek	327
A TEREPMUNKA KONFERENCIÁK 2016–2017-BEN AZ MTA BTK NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK SZERVEZÉSÉBEN	345
A KUTATÓINTÉZET MUNKATÁRSAI ÁLTAL ÍRT VAGY SZERKESZTETT, 2016-BAN MEGJELENT KÖNYVEK	353

TABLE OF CONTENTS

BALÁZS BALOGH	
The Challenges of Ethnographic Fieldwork	9
THE HISTORY OF FIELDWORK – HISTORY IN FIELDWORK	
ATTILA PALÁDI-KOVÁCS	
The Questionnaires, Fieldwork and Database of the Atlas of Hungarian Folk Culture (AHFC)	15
SÁNDOR BORBÉLY	
Time Perception in the Field. The Methodological Paradigm of Historical Understanding in Hungarian Ethnographic Research	31
PÉTER GRANASZTÓI	
“A good collector gives dead issues a life”. Questionnaires and guides in ethnographic research	83
THE RESEARCHER AND THE OTHER	
VILMOS KESZEG	
The Strategies and Functions of Speaking	109
ZOLTÁN NAGY	
Conflict and Fieldwork	129
GÁBOR BICZÓ	
Where is the “Other”? – A Critical Anthropological Analysis of the Field Paradigm	147
GYÖRGY SZELJAK	
The First Period of Integration during a Mexican Fieldwork	181
THE CHALLENGES OF CONTEMPORARY FIELDWORK	
NÓRA KOVÁCS	
The Methodological Challenges of Traditional and Virtual Anthropological Fieldwork in Migrant Integration Research: An Example of Chinese-Hungarian Interethnic Partner Relationships	211

ANTAL LOVAS KISS Where is the Site of 21 st century Ethnographic/Anthropological Research to be Found?	239
LÁSZLÓ MÓD – ANDRÁS SIMON The Possibilities of Fieldwork in the World of Wine-globalization	259
ERIKA VASS Lessons from the Fieldwork for the Transylvania Building Complex of the Open Air Ethnographic Museum	277
BALÁZS BALOGH “Appointment” and Spontaneous Field Situations – Ethnographic Fieldwork in the Hungarian Communities of American Industrial Towns and Mining Settlements	301
INSTEAD OF AN AFTERWORD	
MIHÁLY SÁRKÁNY Research Interests and Fields	327
CONFERENCES ON FIELDWORK METHODS ORGANISED BY THE INSTITUTE OF ETHNOLOGY (HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES, RESEARCH CENTRE FOR THE HUMANITIES) IN 2016–2017	345
BOOKS PUBLISHED IN 2016 WRITTEN OR EDITED BY RESEARCHERS OF THE INSTITUTE OF ETHNOLOGY	353

BALOGH BALÁZS

A NÉPRAJZI TEREPMUNKA KÉRDÉSEI

Az *Ethno-Lore* ritkán kezdődik főszerkesztői előszóval. A bevezetésben általában a szerkesztők szoktak a kötet tematikai fókuszának a bemutatására, a tanulmányok kontextualizálására vállalkozni. A mostani kötet elé azonban több szempontból is „többletinformációk” kívánkoznak.

Az utóbbi időszakban, évenkénti „vetésforgóban” – az intézet fő kutatási irányainak megfelelően –, az etnológia, a folklór, a társadalomnéprajz és a történeti néprajz területén munkálkodó munkatársaink választották ki az *Ethno-Lore* egyes számainak témáit, majd töltötték meg tanulmányaikkal és gondozták a köteteket. A mostani esetben azonban kivételt tettünk, a jól működni kezdő folyamatot egy szám erejéig feltartóztattuk. A sorozatunk tavalyi kötete, az etnológus kollégák kezdeményezésére, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében zajló néprajzi terepkutatásokról tartott műhelykonferencia tanulmánynyá formált előadásainak gyűjteménye. A 2016 őszén megtartott belső műhelykonferenciánkat azonban egy második, szintén terepmunka tematikájú konferencia követte 2017 februárjában, amely immár a magyar néprajztudomány más meghatározó intézményeinek előadóit is felvonultatta. Azért határoztuk el, hogy mindenképpen rendezünk egy második, az egész szakma számára nyitott konferenciát is, mert az első, az egész intézetünket megmozgató, etnológusok, folkloristák, történeti- és társadalomnéprajzos kollégákat felsorakoztató konferencia kiváló előadásait csak zártkörben, magunk hallhattuk, és mert a pezsgő viták, tudományos problematikákat körül járó beszélgetések nem várt, és csak egészen ritkán tapasztalt szellemi izgalmat okoztak mindenkinek. E második konferencia anyagának a válogatásából – az elhangzott előadások mintegy harmadából – készült az évkönyv legújabb, immár 34. kötete. A két konferencia nyomán keletkezett *Ethno-Lore* kötetek tehát kiegészítik egymást, tematikailag összetartoznak. Az együtt gondolkodás, a viták, a kötetek tanulmányai elgondolkodtatnak arról, hogy a terepmunka vajon elég figyelmet kap-e a magyar és az egyetemes néprajzi kutatás műhelyeiben, hiszen a társadalomnéprajzi/antropológiai terepmunka az a munkamódszer, amely a legmarkánsabban megkülönbözteti tudományunkat a társtudományoktól. A konferenciák fő szervezői, a kötetek szakmai vendégszerkesztői, Vargyas Gábor és Mészáros Csaba kezdeményezésével és vezetésével, intézetünk egy Terepmunka Archivum létrehozásán munkálkodik. A terepkutatással kapcsolatosan felhalmozott

ismeretek rendszerezése, archiválása azért elengedhetetlenül fontos feladatunk, mert a terepmunka nem csupán kutatási technika, hanem alapvető alkotó tapasztalata az antropológiai tudásnak (STOCKING, 1992, 282.). A Stanford University-n, a *Tudományszak és gyakorlat: a terep mint közeg, módszer és helyszín az antropológiában* címmel megtartott híres terepmunka konferencia előadásait tartalmazó kötet szerkesztői, Akhil Gupta és James Fergusson közlik azt az adatot, hogy a kilencvenes évek második felében az Egyesült Államok Antropológiai tanszékeinek csupán alig 20%-án volt terepmunka gyakorlat (GUPTA – FERGUSSON, 1994, 2.)! A felmérés szerint a terepmunka módszereinek tanítása formálisan elenyésző módon és informálisan is csak alig volt jelen az egyetemi oktatásban. Tapasztalataim szerint az azóta eltelt majdnem két évtizedben, inkább az informális, mint a formális oldala erősödött a módszertani tudás átadásának az USA-ban és Európában is.

A legtöbb kutatónak sajátos, egyedi viszonya van a terepmunkához. A hazai egyetemi oktatásról személyes élményem az 1980-as évek ELTE néprajz szakáról, hogy a tiszadorogmai és ároktői terepgyakorlaton hogyan igyekeztünk elsajátítani a terepkutatás fortélyait. Szerencsénkre a mi évfolyamunk terepgyakorlatához – melyet Papp József tanár úr vezetett –, Sárkány Mihály és Hála József is csatlakoztak oktatóként, így már a kezdeti lépésekkor is más-más terepen tapasztalatot szerzett, eltérő érdeklődésű, háttérű és karakterű mesterektől tanulhattunk. Aztán az egyetem után, ki-ki a saját kutatásaiban elmélyedve, szerencsés esetben külföldi műhelyekben is csiszolódva, leginkább a disszertáció-íráshoz összegyűjtendő kutatások kapcsán érzett rá a legtöbbünk a terep ízére, találta meg benne a néprajztudomány savát-borsát. Természetesen e tanulási folyamatban elkerülhetetlenek a tévesztések, a terepen elkövetett hibák. Soha nem felejttem el, amikor csak érdeklődésből, a számomra addig idegen népi hiedelmek területére tévedtem hallgató koromban, miközben a kislalföldi Tápon háztetőt nádaztam egy idős mesterrel együtt. A tetőn nádat verve, a gazdálkodásról – amely témakörben volt már némi tapasztalatom – bőségesen volt alkalmam kérdezni adatközlőmet, Molnár Jóska bácsit. Közben a közelünkben valamelyik ház udvaráról harsány kukorékolás hallatszott. Akkor tanultam néphitből, hogy az állatok furcsa viselkedése bajt jelent: ha a kutya nyávog, vagy a macska ugat, az közeli halálesetet jelez. Hirtelen ötlettől vezérelve, megkérdeztem hát minden átmenet nélkül, hogy mit jelent Tápon, ha a tyúk kukorékol. Jóska bácsi megállt a nádverésben, hűmmögött, hátra tolta a homlokán a micisapkáját, várt egy kicsit, mert azt hitte ugratom, majd kimérten azt válaszolta: „Kokas lesz az Balázs...” Saját kárán tanul az ember.

Elméleti munkákban gazdag a nemzetközi szakirodalom, vaskos kötetek elemzik a leíró módszereket, a terepmunka-napló jegyzeteinek spontán,

fragmentált szövegű, megfigyeléseken alapuló, élményszerű sajátosságait, kontrasztba állítva az íróasztal mellett megkonstruált, elméleti, reflektív, teljességre és koherenciára törekvő „akadémiai” művekkel (SANJEK, 1990). A konferenciáink néprajzi terepmunka kérdései arra irányultak, hogy ezeket az elméleti kereteket újra vizsgáltuk, értelmeztük, és igyekeztünk megtölteni a saját kutatási tapasztalatainkkal.

A konkrét szakmai vonatkozások mellett, e kötet megszületésének fontos körülménye, hogy 2017 január 31-én végleg el kellett hagynia az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének a megszokott vári épületét, és a Ferencvárosban, egy vadonatúj kutatóházban kezdett berendezkedni. Évkönyvünknek jelen kötete *A néprajzi terepmunka kérdései* című konferencia anyagából közöl válogatást, amely tanácskozást azonnal a beköltöztetésünket követően, idén február 10–11-én tartottuk meg. Ez a konferencia nem csak nekünk, néprajzkutatóknak, hanem az idetelepített tizenkét intézetből álló teljes Humán Tudományok Kutatóházában is a legelső szakmai rendezvény volt. Nagy főpróba volt, ha kicsit fellengzős volnék, akár tudománytörténeti jelentőségű eseménynek is nevezhetném. Tartottunk attól, hogy nem lesz zökkenőmentes a konferencia lebonyolítása, hogy a technika ördöge megviccel bennünket, mert volt már a konferencia hetében csőtörés, elektromos zárlat, tűzriadó és lifthiba is az épületben, egyszerűen „bejártós” üzemmódban voltunk. A rendezvény sikeresen lezajlott, a tudásunkba vetett hittel igyekeztünk úgy tekinteni az új kutatóházra, mint a régi, megszokott vári épülettől eltérő új „terepre,” az új előadóteremre mint a Jakobinus termet és az intézeti könyvtárat felváltó új konferenciaterpre. Olyan helyszínre, amelyben a legmagasabb szintű tudományos közeget hozhatjuk létre, megtölthetjük tartalommal, megemelhetjük értékét. Ezzel az első konferenciával hangzottak el az első tudományos gondolatok, mi kezdtük el az új előadóteremnek és átvitt értelemben az egész Humán Tudományok Kutatóházának a „felemelését.” Mi, néprajzkutatók indítottuk el ezzel a konferenciával azt a szellemi pezsgést, amely a másik tizenegy társdiszciplináris intézethez tartozó több száz tudóssal és a tudományos rendezvényeinkre idelátogató egész humántudományos közösséggel átlényegítheti majd ezt az épület. Hogy műhellyé varázsoljuk azt, ami csak anyag, hogy lélekké, szimbolikus térévé azt, ami acélból, üvegből, betonból és műanyagból épült. Minderre azért fontos emlékeznünk majd, mert az idén 50 éves intézetünk évkönyvének ez az első olyan száma, amely teljes egészében a Tóth Kálmán utcai új székhelyünkön született.

IRODALOM

GUPTA, Akhil – FERGUSON, James

1994 Discipline and Practice: “The Field” as Site, Method, and Location in Anthropology. In: GUPTA – FERGUSON (eds.): *Anthropological locations: boundaries and grounds of a field science 2*. Berkeley, University of California Press.

SANJEK, Roger (ed.)

1990 *Fieldnotes: The Makings of Anthropology*. Ithaca – London, Cornell University Press.

STOCKING, George W. Jr.

1992 *The Ethnographer’s Magic and Other Essays in the History of Anthropology*. Madison, University of Wisconsin Press.